

Suvi Salmenniemi,
*Affect, Alienation and Politics in Therapeutic Culture:
Capitalism on the skin*

Lontoo: Palgrave Macmillan, 2022, 222 s.

MIKKO POUTANEN

Turun yliopiston sosiologian professorin Suvi Salmenniemen englanninkielinen teos viime vuodelta käsittelee affektiivista politiikkaa terapeuttisen kulttuurin valossa Suomessa. Terapeuttinen kulttuuri on vallannut nopeasti alaa ja sisältää valtaan liittyviä yhteiskunnallisia jännitteitä (Brunila ym. 2021). Se liittyy modernin elämän koettuun ylikuormittavuuteen, jota käsitellään terapiaan, traumaan ja psyykkisiin voimavaroihin liittyvällä kielellä, ja jossa yksilölliset hoitokeinot nähdään ratkaisuina kapitalistisen yhteiskunnan rakenteellisiin ongelmiin, kuten uupumukseen. Jatkuva uusliberaali henkilökohtaisen pääoman kehittämisen kritiikki lukeutuu terapeuttisen kulttuurin piiriin: oman itsen muokkaaminen tuottavaksi ja haluttavaksi työntekijäyksiöksi kuuluu ”uuden ajan kapitalismin henkeen” (Boltanski ja Chiapello 2005). Samassa hengessä yhteiskunnallisten rakenteiden aiheuttamat ongelmat jalkautuvat yksilön ongelmiksi: jokaisen omalla vastuulla on etsiä apua omiin ongelmiinsa. Terapeuttisen kulttuurin sisällä elää myös voimakkaana ajatus kapitalistisen kilpailukulttuurin ulkopuolelle siirtymisestä ainoana kestävästä ratkaisuna.

Teos esittääkin ansiokkaaseen etnografiseen tutkimustyöhön pohjaten, että terapeuttisesti kulttuurissa on vain harvoin kyse yksilökeskeisestä suoritusoptimoinnista, vaan se toimii käsitteellisesti pakokeinona ”suoritusyhteiskunnasta” kokonaisvaltaisesti terveellisempään elämäntapaan. Monet terapiakulttuurin toimijoista eivät yritä pärjätä paremmin kilpailuyhteiskunnassa: heidän näkökulmastaan kyse on selviytymisestä ja itsesuojelusta, itselle vahingollisesta elämäntavasta irtautumisesta. Usein uupumisen kokeneina monet haastateltavista näkivätkin itsensä hyvin asemoituneena auttamaan muita parantajina. Terapeuttinen kulttuuri ikään kuin pyrkii korjaamaan sitä, mikä ihmisessä menee modernin elämän myötä rikki, ja sen tarkoituksena on tavoittaa jonkinlaista aidompaa inhimillistä kokemusta ja elämisen tapaa. Tähän liittyy myös Salmenniemen hyödyntämä vieraantumisen käsite, johon palaan arvion lopussa.

Tässä suhteessa terapeuttinen kulttuuri korostaa vapaan yksilön valintaa, joka usein voi asettua vastatusten valtavirtaisten näkemysten kanssa. Itse asiassa valtavirrasta poikkeaminen on teoksen perusteella selvä affektiivinen – tunne- ja kokemuspohjainen – osa terapeuttista kulttuuria. Käsitettyyn oravanpyörästä irtautumiseen liittyy myös merkittäviä kokemuksia politiikkasuhteen muutoksesta. Yksilöä korostava terapeuttinen kulttuuri toisaalta tuo arjen poliittiset ratkaisut itseä lähelle, esimerkiksi vaihtoehtolääketieteen muodossa, mutta samaan aikaan etäännyttää poliittisista instituutioista. Salmenniemi kuvaa tutkimuksessa tapaamiensa henkilöiden suhtautumista valtavirtapolitiikkaan pääosin negatiiviseksi. Etnografista lähestymistapaa voidaan pitää tässä yhteydessä erittäin perusteltuna, jotta haastateltavien arjen poliittiset ajatukset saadaan nostettua esiin.

Terapeuttisen kulttuurin piirissä nimittäin omalla valinnalla nähdään olevan suurta merkitystä ja se esiintyy usein keinona ottaa itselleen takaisin menetetyksi koettua poliittista toimijuutta. Vaikka se ei ilmene perinteisenä politiikan tekemisenä, terapeuttinen kulttuuri on itsessään vaihtoehtoista politiikkaa. Suomessa terapeuttisen kulttuurin nimikkopuolueena voidaan pitää kristallipuoluetta, jonka piirissä toimii paljon erilaisia (vaihtoehtoisen) hyvinvointialan yrittäjiä.

PALOISTA RAKENNETTU POLIITTINEN IDENTITEETTI

Politiikan tutkimuksen kannalta teoksen mielenkiintoisinta antia ovat haastateltujen kristallipuolueen aktiivien kuvaukset poliittisesta identiteetistään, sekä se miten haastattelut valaisevat toiminnan taustalla vaikuttavaa terapiakulttuurista kumpuavaa maailmankuvaa. Poliittiseen identiteettiin lainataan elementtejä niin vasemmalta kuin oikealtakin. Vasemmalta lainataan kapitalismin piirissä yhteen kietoutuneen taloudellisen ja poliittisen eliitin kritiikki, joka näkee ongelmana henkilökohtaisen hyvinvoinnin ja terveydenhuollon lääkekeskeisyyden, mikä katsotaan suurten lääkeyritysten ja näiden liiketoimintaa tukevien poliittisten päättäjien syyksi. Tähän liittyvät myös käsitykset valtavirtapolitiikan köyhtymisestä muodollisuudeksi, vailla todellisia demokraattisen osallistumisen mahdollisuuksia.

Terapeuttisen kulttuurin piirissä suhde hyvinvointivaltioon on tyypillisesti muuttunut negatiiviseen suuntaan, ja vaikka hyvinvointivaltio ei ole ongelma itsessään, sen käsitetty muotoutuminen taloudellisen eliitin käsikassaraksi on. Syntyy vaikutelma, jonka mukaan toimiva hyvinvointivaltio tekisi terapeuttisen kulttuurin turhaksi, tai vähintäänkin nykyistä huomattavasti marginaalisemmaksi ilmiöksi. Pettymys hyvinvointivaltioon johdetaan kokemukseen yhteiskunnan koventuneista arvoista sekä hyvinvointivaltion ”palvelulupauksen” (esimerkiksi hoitoa kohtuullisella saatavuudella) heikolla toteutumisella. Ilmiö ei nojaa vain mielikuviiin; kriittisen hoivatutkimuksen piirissä on puhuttu jo vuosia hoivan kriisiytymisestä (esim. Hoppania ym. 2016).

Terapeuttinen kulttuuri oikeuttaa näin asemoitumisensa hyvinvointivaltiota vastaan: koska nykyinen järjestelmä ei toimi, tarvitaan uusia vaihtoehtoja, mutta samaan aikaan hyvinvointivaltio estää näiden vaihtoehtojen ottamisen vakavasti (esimerkiksi vaihtoehto- tai parannushoitojen tapauksessa). Hyvinvointivaltion hoitopolut ovat haastateltavien mielestä välinearvoisia: niiden keskeinen tarkoitus on palauttaa ”asiakas” työkykyiseksi, eikä pyrkiä ratkaisemaan syvempiä tai perustavanlaatuisia ongelmia. Terapeuttisen kulttuurin arvot tältä osin ovat yhtäältä melko pehmeitä, hengellisyyttä korostavia, mutta toisaalta hyvinvointivaltion käsitettyä jäähmeyttä voimakkaasti kritisoivia. Teoksessa terapeuttisen kulttuurin ideologia asetetaan hyvinvointivaltion jälkeiseen (engl. *post-welfare state*) kontekstiin.

Oikeistoideologiaa edustaa puolestaan korostunut yksilökeskeisyys. Oikeistopopulismista taasen lainataan kokemus eliitin sortamaan ja kaltointkohdeltuun vähemmistöön joutumisesta. Asiantuntijavalta, joka kyseenalaistaa esimerkiksi vaihtoehtohoidot, nähdään osana teknokraattista eliittiä. Yleisesti hyväksytyyn yhteiskunnallisen järjestyksen kritiikki on edellä mainituista syistä usein terävää. Etenkin terapeuttisen kulttuurin hengelliset piirteet lainaavat affekteja uskonnollisesta herännäisyydestä ja maailman totuuden paljastumisesta. Totuuden paljastuminen

puolestaan motivoi heränneen tietoisuuden levittämiseen. Tältä kulmalta identiteettiin kiinnittyy palo osallistua sittenkin poliittiseen järjestelmään, sen ongelmista huolimatta. Valaistuneet etujoukot pystyvät edistämään asiaansa joutumatta tekemään kompromisseja. Tässä vaiheessa populistinen kansan äänen asema kääntyy ympäri tavoitteelliseksi uuden eliitin positioksi.

Teoksesta käy ilmi, miten sirpaloitunut ja itsensä valtavirran yhteiskunnan vastaiseksi sekä suhteessa siihen alakynnessä olevaksi asemoinut poliittinen identiteetti on osoittautunut etenkin koronavirus-pandemian myötä hedelmälliseksi alustaksi salaliittoteorioille. Pandemian vastaiset yksilönvapautta rajoittavat toimet ja autoritaariseksi käsitetty terveyspolitiikka edustivat kaikkea sitä, mitä terapeutin kulttuuri jo lähtökohtaisesti vastusti. Toisin sanoen, terapeutin kulttuuri vaikuttaa ideologisella tasolla yhteensopivalta ympäristöltä salaliittoteorioille – vaikka usein salaliittoteoriat yhdistetään poliittiseen äärioikeistoon, sillä ei ole niihin yksinoikeutta (Hyvönen ja Pyrhönen 2023, 42). Edellä kuvattu ”heränneisyys” leimasi juuri koronapandemiaan kytkeytyneitä salaliittoteorioita, joille löytyi kristallipuolueen riveistä kannatusta (Tomperi 2022). Viime vuosien vaalituloksia katsoen vaikuttaa kuitenkin siltä, että terapeutin kulttuurin poliittinen agenda ei ole ainakaan vielä saanut laajalti tuulta alleen.

VIERAANTUMISEN UUSI TULEMINEN?

Haastateltavien kritiikki kapitalismin ja etenkin sen työelämän yksilöä kuluttavasta luonteesta ei ole uutta. Sosiologi Richard Sennett (1998) hahmotteli vastaavaa jo 1990-luvulla, mutta Salmenniemi tukeutuu vielä vanhempaan marxilaisen vieraantumisen käsitteeseen. Tiivistetysti Karl Marxin käsite vieraantumisesta nojaa ajatukseen siitä, että kapitalismi yhteiskunnallisena järjestelmänä tyhjentää työnteon merkityksellisyydestä tekijälleen. Vieraantumisen ytimessä on yhteiskunnallisten sidosten rikkoutuminen ja kokemus merkityksellisen itsensä toteuttamisen katoamisesta, mikä myös alleviivaa toimijuuden kaventumista ja heikentymistä. Tässä kontekstissa vieraantumisen käsite liittyy uskottavasti Luc Boltanskin ja Eve Chiapellon (2005) uuden kapitalismin hengen käsitteeseen. Lisäksi Salmenniemen teos tukee vieraantumisen käsitteen uutta tuleamista feministisellä (usein uusmarxilaisella) kapitalismikriittisellä kirjallisuudella (esim. Weeks 2011).

Salmenniemen teoksessa kuvattu työelämän kuluttavuus toimii selittävänä siltana sille, miksi haastateltavien poliittinen toimijuus on niin voimallisesti muuttunut. Jatkuva tarve tehokkuudelle ja siitä seurannut kokemus rikkinäisyydestä voidaan ymmärtää vieraantumisenä, joka koskee niin työelämää kuin politiikkaakin. Kollektiivisen yhteiskunnan lupaus osallistumisesta ja menestymisestä oli monen mielestä kääntynyt heitä vastaan: teoksen pohjalta haastateltavien vetäytyminen suorituskeskeiseksi koetusta yhteiskunnasta esiintyy keinona elää viimein itselleen merkityksellistä elämää. Kokemus usein ääneen lausumattomista (hyvinvointivaltion) petetyistä yhteiskunnallisista lupauksista välittyy usean teoksessa haastateltavan puheista – uupumista seuraava pettymys, joka aloittaa vieraantumisen. Yksilöiden oireet ovat näin ollen yhteiskunnallisten rakenteiden aiheuttamia, mutta he joutuvat kamppailemaan niitä vastaan yksin tai turvautumaan terapeutin kulttuuriin.

Vaikka terapeutin kulttuuri ei pysty muuttamaan yhteiskunnan rakenteita, se kuitenkin tarjoaa eettisen ja merkityksellisen toimintaympäristön, jonka piirissä vieraantuminen on jaettu

kokemus ja osa laajempaa yhteiskunnallista kertomusta: lupauksensa pettänyt hyvinvointivaltio kääntyy näin vieraantumisen aiheuttajaksi ja siten vastustajaksi. Vieraantuminen ei siis tarkoita passivoitumista, vaan kuten teoksen haastateltavat osoittavat, he alkavat aktiivisesti etsiä uusia merkityksellisiä yhteyksiä vaihtoehtoisista suunnista. Tästä kertoo terapeutin kulttuurin toimijoiden aktivoituminen kristallipuolueen piirissä.

Mielenterveyteen liittyvien haasteiden ja työuupumustapausten määrän kasvaessa sekä hoitajien kasvaessa vieraantumisen käsitteenä voi olla selitysvoimaa, jota aiemmin ei ole luodattu. Kun siihen vielä yhdistetään viime vuosina tutkimuskirjallisuudessa esiin nostetut demokraattisen kulttuurin ongelmat ja kasvava uskottavuuskriisi suhteessa talouspaineeseen politiikkaan (Brown 2019), käsitteen uusi tuleminen vaikuttaa perustellulta. Viime vuosina vieraantumisen käsite on herättänyt uutta akateemista mielenkiintoa: vaikka paluu vieraantumiseen käsitteenä on liittynyt suorimmin työelämän sosiologiaan (Salmenniemi 2021), olen itsekkin (mielestäni tyydyttävästi) testannut käsitteen selitysvoimaa korkeakoulutuksen piirissä (Poutanen 2023a; ks. myös yleistajuisesti Poutanen 2023b).

Salmenniemen teos avaa toisin sanoen tärkeää teoreettista keskustelua ja tarkastelee uskottavasti sen kautta melko vähälle huomiolle jääneen pienpuolueen taustalla vallitsevaa yhteiskunnallista kokemusta. Puolueen taustalla olevan ajatusmaailman kartoittaminen on teoksen ehdoton ansio ja tuo sille myös politiikan tutkimuksellista meriittiä. Teos ei kuitenkaan ole puoluetutkimusta, vaan kristallipuolue nousee esiin haastateltavien omien kytkösten kautta. Vieraantumisen käsitteen avaaminen on myös ansiokasta, mutta sen soveltaminen edelleen politiikan tutkimuksen piirissä voi olla haastavaa. Bas Denters ja Peter Geurts (1993, 445) ovat kutsuneet vieraantumista ”käsitteeksi etsimässä itselleen sopivaa teoriaa”. Vieraantumisen käsitteen uusi tuleminen vaikuttaa siis olevan suosituinta sosiologian tieteenalalla, ja vaikka politiikan tutkimuksen piirissä käsitettä yhä toisinaan käytetään (ks. esim. Stoker ja Evans 2014), *poliittinen vieraantuminen* pelkistyy usein vain äänestyspäätöksiksi. Kysymys onkin, onko vieraantumisen tilaa tai edes roolia poliittisen (epä-)luottamuksen rinnalla? Oma arvioni on, että politiikan tutkimuksessa vieraantumisen käsitteellisen arvon uudelleenarvioinnissa on tarpeen tukeutua Salmenniemen hyödyntämään etnografiaan ja muihin laadullisiin menetelmiin.

LÄHTEET

- Boltanski, Luc ja Chiapello, Eve. 2005. *The new spirit of capitalism*. (Gregory Elliot, kään.) Lontoo: Verso.
- Brown, Wendy. 2019. *In the ruins of neoliberalism: The rise of antidemocratic politics in the west*. New York: Columbia University Press.
- Brunila, Kristiina, Harni, Esko, Saari, Antti ja Ylöstalo, Hanna (toim.). 2021. *Terapeuttinen valta. Onnellisuuden ja hyvinvoinnin jännitteitä 2000-luvun Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Denters, Bas ja Geurts, Peter. 1993. Aspects of Political Alienation: An Exploration of their Differential Origins and Effects. *Acta Politica* 4, 445–469.
- Hoppania, Hanna-Kaisa, Karsio, Olli, Näre, Leena, Olakivi, Antero, Sointu, Liina, Vaittinen, Tiina ja Zechner, Minna. 2016. *Hoivan arvoiset: Vaiva yhteiskunnan ytimessä*. Helsinki: Gaudeamus.

- Hyvönen, Ari-Elmeri ja Pyrhönen, Niko. 2023. Johdanto. Teoksessa Ari-Elmeri Hyvönen ja Niko Pyrhönen (toim.), *Salaliittoteorioiden politiikat*. Tampere: Vastapaino, 7–57.
- Poutanen, Mikko. 2023a. 'I am done with that now.' Sense of alienations in Finnish academia. *Journal of Education Policy* 38:4, 625–643. <https://doi.org/10.1080/02680939.2022.2067594>
- Poutanen, Mikko. 2023b. Vieraantumisen käsite modernissa kapitalismissa. *Politiikasta.fi*, 16.2.2023. <https://politiikasta.fi/vieraantumisen-kasite-modernissa-kapitalismissa/>. Viitattu 20.6.2023.
- Salmenniemi, Suvi. 2021. Kiinnittävät ja kuluttavat siteet: vieraantuminen ja vastarinta työssä. *Tiede & Edistys* 46:1–2, 65–73.
- Sennett, Richard. 1998. *The corrosion of character*. Lontoo: W.W. Norton.
- Stoker, Gerry ja Evans, Mark. 2014. The 'Democracy-Politics Paradox: The dynamics of political alienation. *Democratic theory* 1:2, 26–36.
- Tomperi, Tuukka. 2022. Salaliittoteoriat. Katsaus salaliittokertomusten vetovoimaan ja ideologiseen hyväksikäyttöön. *niin & näin* 4/2022. <https://netn.fi/fi/artikkeli/salaliittoteoriat>. Viitattu 20.6.2023.
- Weeks, Kathi. 2011. *The problem with work: Feminism, Marxism, antiwork politics and postwork imaginaries*. Durham: Duke University Press.

KIRJOITTAJATIEDOT

MIKKO POUTANEN

VTT, erikoistutkija

Sosiologia, Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Turun yliopisto

mikko.poutanen@tuni.fi